

GONDOSKODÓ HELYI ÉRTÉKVÉDELEM TELEPÜLÉSI JÓ PÉLDÁI

GOOD EXAMPLES OF CARING PROTECTION OF LOCAL VALUES IN SETTLEMENTS

SZERZŐ/BY:
MÁTÉ KLAUDIA

Napjainkban egyre nagyobb figyelem irányul táji (beleértve a települési), kulturális és természeti értékeink ápolására, megőrzésére. A sikeres és harmonikus fejlesztések nem valósulhatnak meg örökségünk integrálása nélkül. A vidéki térségekben zajló, hagyományörzésre irányuló folyamatok nem kizárólag az értékek védelmének célját szolgálják, identitást erősítő, közösségformáló erejük hosszú távon is érezhető. A táj és település folyamatos fejlődésének tükrében azonban jogosan vetődhet fel a kérdés, mi számít értéknek, hagyománynak, örökségnek? A meghatározást követően újabb és újabb kérdésekkel találhatjuk szemben magunkat az értékekkel kapcsolatban: hogyan, kivel és kinek védjük? A felsorolt értéktípusok védelmét különböző szinteken kell megvalósítani. Más eljárást kíván egy nemzetközi szinten számon tartott világörökségi terület, egy nemzeti szempontból is jelentős hungarikum és egy helyi jelentőségű védett fásor védelme. Jelen cikk a helyi szintű értékek védelmét célzó közösségi kezdeményezések

jelentőségét és néhány jó példát mutat be. Az ország különböző területein különböző módszereket követve adtak válasz ezekre a kérdésekre. A folyamat nincs kőbe vésve, a cél viszont mindenhol ugyanaz: értékvédelem a közösséggel, a közösségért (1. ábra/Fig. 1).

A HAGYOMÁNYOS ÖKOLÓGIAI TUDÁS JELENTŐSÉGE

A tájban megjelenő értékek védelmével együtt figyelmet kell fordítani a tájhoz kötődő szellemi, kulturális értékek, mint például a tájban élő emberek, közösségek ökológiai tudásának, a hagyományos ökológiai tudásnak a megőrzésére is. A hagyományos ökológiai tudás összegzése mindannak a tudásnak, gyakorlatnak és hitnek, ami generációkon át ível a kultúra által és annak ismeretéről szól, milyen a kapcsolat az egyes élőlények között és ezek hogyan viszonyulnak a környezetükhöz. A hagyományos ökológiai tudás az ismeret egy olyan formája, ami dinamikus,



tapasztalatokra épülő és alkalmazkodik a változásokhoz.¹ A hagyományos ökológiai tudás nem más, mint az a több évtizedes személyes természeti, gazdálkodói tapasztalaton alapuló, de évszázados közösségi tudáselemeket is őrző, a társadalmi élet rítusaihoz is kötődő tudás.² A helyi hagyományos ökológiai tudás hozzájárul a tájak védelméhez és lehetővé teszi a fenntartható tájgazdálkodás megismerését, mivel olyan elvekre és technikákra alapoz, amelyek segítségével meg lehet fogalmazni a kezelési feladatokat. Ehhez a helyi emberek tudása, a hagyományos eszköz- és tájhasználati módok és a hozzájuk kapcsolt, kulturálisan beágyazott és helyileg adaptált ökológiai tudás adhatja meg az alapot^{1,2} (2.. ábra/ Fig. 2).

HELYI ÉRTÉKVÉDELME - MIT VÉDJÜNK?

A táji örökség védelmének kérdésével több szakterület is foglalkozik. A különböző szakterületek fogalmi háttere,

jogszabályi rendszere mögött sok a párhuzamosság. Az egyik legismertebb és legerjedtebb örökségvédelmi forma az egyedi tájértékek védelme. Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.³ Az egyedi tájértékek szabvány szerinti besorolásában szerepelnek természeti értékek is, ezek védelmére azonban egy másik szakterület, a természetvédelem szakosodott. Természeti örökségünk részét képezhetik a védett és nem védett természeti területek és ezek hálózata, az élő és élettelen természeti és táji értékek, élőhelyek, fajok, valamint a biológiai sokféleség is.⁴ Kulturális értelemben vett örökségünket annak szellemi és tárgyi javai alkotják, ide értve az irodalmat, a népművészetet és népi kézművességet, a néprajzot, film- és iparművészetet, a képzőművészetet, tánc- és

1

2

1. ábra/fig.:

Bujáki húsvét.
Cserhát Natúrpark
(FORRÁS: [HTTP://CSERHATNATURPARK.HU/GALERIA/ELEKKEPEK/](http://csershatsnaturpark.hu/galeria/elekkepek/))

2. ábra/fig.: Pali bácsi mesél. Nagylóc közigazgatási területéhez tartozó

Zsúnypuszta az egykori tíz tanya egyike a fennmaradt kettő közül. A helyi tudásörzők megkérdezése nélkül szinte lehetetlen feltérképezni valaha itt volt tanyavilág működését.
(FOTÓ: TAR GYULA)

1 Molnár Zsolt (2014): A hagyományos ökológiai tudás etnotájökológiai értékelése. MTA doktori értekezés, MTA Ökológiai Kutatóközpont, Vácrátót. pp. 173. http://real-d.mtak.hu/700/7/dc_830_14_doktori_mu.pdf

2 Dr. Monspart-Molnár Zsófia, Pécsi Zsófia, Vágány Zoltán (2015): Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése Módszertani kézikönyv, Herman Ottó Intézet, Budapest.

3 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről 6. § (3), illetve MSZ 20370:2003

4 Dr. Czétényi Piroska, Dr. Vukov Konstantin, BCE-TÁJK (2009): Örökségvédelmi fogalomtár, Magyar Építész Kamara, Budapest.

zeneművészetet valamint a hagyományokat, továbbá a nemzeti vagyon körébe tartozó, kiemelkedő értékű műemlékeket és régészeti lelőhelyeket, nemzeti történelmi emlékhelyeket és világörökségi helyszíneket.⁵ A párhuzamosság jól érzékelhető a következő példán. A Rimóc külterületén álló Fogadalmi kápolnát tekinthetjük szakrális egyedi tájértéknek. A hozzá kötődő monda kulturális érték, az évente oda szervezett búcsújárás hagyomány. A kápolnát körbevevő 120 éves hársfák tekinthetők természeti értéknek (3. ábra/Fig. 3). Érthető hát, hogy az örökségvédelem területén kialakult párhuzamosságok kiküszöbölése orvoslást kívánt. Az egyes szakterületek összehangolása helyett a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény (Hungarikum törvény) többlépcsős értéktárkészítést ír elő a nemzeti értékek számbavételére. A nemzeti érték a magyar alkotótevékenységhez, termelési kultúrához, tudáshoz, hagyományokhoz, tájhoz és élővilágunkhoz kapcsolódó minden szellemi és anyagi, természeti, közösségi érték vagy termék, mely hazai szempontból meghatározó jelentőségű.⁶ Az első lépcsőfokot a települési értéktárak készítése jelenti. A helyi önkormányzatok megbízhatnak az illetékeségi területen belül működő intézményt vagy szervezetet a települési értéktár elkészítésével. A második lépcsőfokot a megyei értéktárak képezik. A megyei értéktárbizottságok rendszerezik a települési értékleltárakat és önálló gyűjtést is végezhetnek. A megyei értéktárakat a Hungarikum Bizottságnak küldik meg, ahol kiválasztásra kerülnek az országos szempontból is kiemelkedő értékek.

A táji léptékben gondolkodó szakemberek számára egyaránt értéket jelent

a művi, természeti és szellemi örökség is. A védelem apropója az adott tájhoz való kötődés. A tájhoz kötődő értékek fogalma a tájhoz szorosan kötődő kulturális és természeti örökség elemeit foglalja magába.⁴ Ezekben az értékekben közös, hogy társadalmi, néprajzi, nemzetiségi jelentőségük van és egy közösség, csoport vagy egyes esetekben egyének azonosságtudatának szerves részét képezik. Érzékeltetik az ember és a táj kapcsolatát, gyakran a táji folyamatok lenyomatait őrzik, ezáltal meghatározhatják a táj karakterét illetve a településképet.⁷ A hagyományőrzésben jelentős szerepet játszanak, fűződhet hozzájuk hagyomány, monda vagy legenda is.

A HELYI KÖZÖSSÉGEK SZEREPE

A helyi értékek megőrzése abban az esetben lehet hosszú távon eredményes, ha van, aki a valós értékét is ismeri az adott építménynek, szokásnak, gazdálkodási módnak és van, aki az örökséget ápolja és továbbviszi. Ezt senki sem ismerheti jobban, mint a helyben élő őslakosok. A generációk óta helyben élők számára a személyes kötődésnek köszönhetően sokkal többet jelenthet egy-egy érték, mint egy szakmabelinek, legyen szó bármely szakterületről és ez fordítva is igaz lehet: sok esetben egy szakmabeli (pl.: tájépitész, műemlékvédelmi szakember, néprajzkutató) abban is meglátja az értéket, ami a helybelinek mindennapi. Számtalan felmérés és kataszter készült és készül napjainkban is, melyek természetvédelmi, néprajzi vagy műemlékvédelmi szempontból veszik számba a települések értékeit. A Természetvédelmi Információs Rendszer 2011-es adatai alapján

⁵ 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet

⁶ 2012. évi XXX. törvény 1. §

⁷ Csima Péter és Pádárné Török Éva (2012): *Helytörténeti emlékek és egyetemes értékek védelme és szerepe a táj-karakterben - tájvédelem egy világörökség helyszínen. Fenntartható fejlődés, élhető régió, élhető települési táj 1.* Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 253-260. ISBN 978-963-503-504-5

18 428 db egyedi tájelem szerepel a TIR adatbázisban, ez 833 település közigazgatási határát érinti. Teljes egyedi tájérték kataszter 820 településre készült el.⁸ A Hungarikum törvény értelmében vett helyi értéktárak készültségi állapotáról nincs rendelkezésre álló adat. A felméréseket készítő szakemberek azonban a listák elkészültét követően egy következő helyszínre utaznak és vissza csak nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem térnek. Az értéklisták rendszeres karbantartás és monitorozás hiányában elfelejtődhetnek, ami az értékek elvesztésének veszélyét is magában hordozza. Kulturális örökségünk múzeumokban való konzerválása nem fenntartható megoldása az értékörzésnek. A települési értékek védelme a település lakosainak feladata és kiváltsága, hiszen csak ők képesek teljes valójában kezelni az örökségüket.⁹ Az utóbbi években megnyugtató trend kezdett el körvonalazódni: egyre több helyen ismerik fel a tájhoz kötődő örökség közösségi szintű védelmének fontosságát és jelentőségét.

PÉLDAÉRTÉKŰ KEZDEMÉNYEZÉSEK

Az ország különböző területein egymással párhuzamosan vagy éppen egymástól tanulva számos kezdeményezést indítottak a helyi közösségek értékeik megőrzésére. Napjainkban különösen „divatos” vált az értékfelméréseket közösségi alapokra helyezni, noha a helyiek bevonása a korábbi értékfelmérések módszertanának is szerves részét képezték. Az elmúlt években sikeresen megvalósult programok abban térnek el a korábbi felmérésektől, hogy a szakmai leltár készítése mellett egyenrangú, ugyanakkora hangsúllyal rendelkező részt képviselnek az

interjúkészítések és a közösségi események. Ebben a szellemiségben jött létre a három bemutatott mintaprogram, a Mesés Hetés, a Cserhát Mintaprogram és a Hortobágyi Mintaprogram is. A példaértékű kezdeményezések jelentős részében a „helyi hősök” kiemelt szerepet játszanak. Minden terület fejlődéséhez szükség van egy kulcsemberre, aki lelkesedésével, munkájával és folyamatos jelenlétével képes megérteni és koordinálni a helyiek elképzeléseit és ezeket összhangba hozni a külső innovatív elképzelésekkel. A felsorolt jó példák mögött szinte mindenhol megtalálható az a személy vagy csoport, aki nélkül nem valósulhatott volna meg a kezdeményezés. A Cserhát Natúrparkban az azt működtető alapítvány vezetői, Ispán Dániel és felesége, Éva; a Hetésben Bedő Andrea (aki a 2015-ös év „Év Vidékfejlesztője” díjat is elnyerte) mondhatja magáénak ezt a szerepet.

A bemutatott jó példák esetében szintén közös elemként és jó eszközként lehet megemlíteni a zöldutakat és a sok esetben ezeken vezető tájsétákat. Bár több értelmezésben is használhatjuk a zöldutak fogalmát, az általánosan elfogadott definíció szerint olyan többfunkciós útvonalak, amelyeket a gyalog, lovon, kerékpáron, illetve más motormentes módon közlekedő vagy túrázó emberek hoznak létre. A zöldutakat helyi közösségek működtetik a környezeti és gazdasági szempontból is fenntartható társadalom kialakítása és az egészséges életmód elterjesztése érdekében. Ideális környezetet biztosítanak a közösségi kezdeményezéseknek, továbbá a természetvédelemmel, kulturális örökségvédelemmel, fenntartható turizmussal és motormentes közlekedéssel kapcsolatos fejlesztéseknek. A zöldutakat többek között azzal a szándékkal hozzák

⁸ Tóth Szilvia, Szijártó Ágnes, Kiss Gábor (2012): Az egyedi tájértékek nyilvántartásának tájvédelmi szempontú értékelése. *Tájökológiai Lapok* 10 ©: 139–152.

3. ábra/fig.:

Fogadalmi kápolna Rimócon. Részlet a felmérés során készített leírásból: „Az 1700-as években lezajlott pestisjárványt követően építettek, búcsúuk helyszínéül is

szolgál. Szép környezetben, a Sajgó lábánál található kápolna, körülötte a Millenium tiszteletére, 1896-ban ültetett hársfák vannak. Keletkezési legendája: A falu

plébánosa lovon ment át a pestisjárvány idején a szomszédos Nógrádsípekre misézni, mikor is a lova útközben megállt és letérdelt, és csak azután volt hajlandó tovább indulni,

miután a pap is letérdelt. Ezt háromszor megismételte, majd közös megegyezés alapján, a plébános megfogadta, ha elmúlik a járvány, ide kápolnát építtet. A

járvány elmúlt, a plébános pedig betartotta fogadalmát.”
(FOTÓ: TAR GYULA)



létre, hogy az adott térségben élők és az oda látogatók igényeit egyaránt kielégítve élénkítsék a helyi gazdaságot.¹⁰ A felsorolt példák közül mindegyikben ezt az eszközt alkalmazták, sikerrel. A Mesés Hetés Zöldút, a Cserhát Zöldút és a hortobágyi Sótút is kiállja az idő próbáját és bírja a helyiek bizalmát évek óta.

Mesés Hetés

Az Európa Tanács Táj Díjára a 2015-ös évben a magyar Mesés Hetés Mintaprogram is pályázott.^{11,12} A projekt igazi ereje a helyi közösség hatékony bevonásában és az országhatáron átnyúló egykori szoros települési kapcsolatok újjáélesztésében rejlik. A hetési néprajzi táj egységét 1920-ban mesterséges határmeghúzással bontották meg. A határt a Vasfüggöny jelölte ki. A helyzet alapvetően a XX. század utolsó évtizedének politikai változásaival és a két ország európai uniós csatlakozásával változott meg, hiszen a határ 2004 óta ismét átjárható.

A mintaprogram egyik célja a Hetés – mint néprajzi táj – értékes tájlemei-

nek felmérése a helyi közösségek részvételével és a helyi tudás hasznosításával, valamint ezen elemek tényleges megőrzési és fenntartható hasznosítási lehetőségeinek feltárása. A hetési mintaprogramban a négy magyarországi településen 63 tájértéket sikerült felméréssel rögzíteni. A szlovéniai oldal hat településéről kicsit kevesebb, összesen 55 egyedi tájérték került be a kataszterbe.¹³

A Hetés Mintaprogram során hatékonyan vonták be a falvak lakosságát. A módszertan szerves részét képezték a „Télesteri beszélgetések”, melyek során számba vették a szakemberek és a helyiek a tájegység értékeit. A tematikus esteken különböző témakörök szerint csoportosítva járták körül az egyes értéktípusokat. Gáborjánházán a hetési tájról és a helyi szokásokról beszélgettek, Szijártóházán főként a füzesekről és az abból készíthető, férfiak által font, a háztartásban sokoldalúan felhasználható kosarakról esett szó. A zalaszombatfai beszélgetéseken számba vették a közös értékeket: milyen a hetési, mi

9 A rimóci Máriás-lányok szép példája a generációkon átívelő hagyományörzésnek. Egyes értékek dokumentálásához nem elegendő a leírás vagy fotódokumentáció készítése. A Máriás-lányok-ról készült film megtekinthető az alábbi linken: <https://www.youtube.com/watch?v=RUCAVZHSBIU>

10 Zöldutak Módszertani Egyesülete <http://zoldutak.hu/mik-azok-a-zoldutak/>

11 Az Európa Tanács Táj Díjáról és a Magyar Táj Díjról részletesebben: http://www.termeszettvedelem.hu/index.php?pg=sub_738

12 Az Európa Táj Díjra való hivatalos felterjesztésről bővebben: http://www.hoi.hu/sites/default/files/tajdij_rendezveny_150203_program_fin.pdf

13 Dr. Kiss Gábor (szerk.): *Mesés Hetés Tájértékek a Vasfüggöny túraút mentén*. Kiadvány.

az, ami csak itt található. A hetési szőttes épp ilyen, ugyanúgy, mint a keresztelői kalács, a „fumu” (4. ábra/ Fig. 4). Göntérházán a fiatalok értékörzésbe való bevonására helyezték a hangsúlyt. Rendhagyó tanórát tartottak, ahol bemutatták a gyerekeknek a helyi tájértékeket.

A Télesteri beszélgetéseken túl rendszeres tájsétákat szerveztek, melyek során a tájértékeket fűzték fel egy-egy hosszabb-rövidebb túrára. A túrákon sokan, egyik alkalommal több mint százan vettek részt. Sikerük abban rejlett, hogy a már meglévő kis közösségeket kapcsolták össze, úgy mint baráti társaságokat, hagyományörző csoportokat, rokonságokat. A közösségi összefogás megkoronázásaként a Hetésben élők saját erőből létrehozták a Barátság parkot, mely alkalmas közösségi rendezvények szervezésére és ez által a közösségi élet fennmaradását is biztosítja. A Barátság parkot 2014 elején helyiek hozták létre úgy, hogy kitisztítottak egy kisebb területet az erdőben. A közös munkában részt vettek a szlovén és magyar települések lakói is. Az erdőben talált drótkövek, melyek a Vasfüggöny bontása következtében maradtak az erdőben, készítettek egy szimbolikus madárszobrot. A madár a park jelképévé vált (5. ábra/ Fig. 5).

Cserhát Mintaprogram

A 22 települést felölelő Cserhát Natúrpark a táj értékeit ismerő és megőrizni kívánó helyi lokálpatrióták kezdeményezésére jött létre 2009-ben.¹⁴ A natúrparkot működtető alapítvány az évek és nehézségek ellenére ma is töretlenül kiáll céljai mellett, melyek a Cserhát falvaiban rejlő, országos viszonylatban is kiemelkedő és értéket képző hagyományok, kulturális értékek megőrzésére, valamint a helyi termékek

népszerűsítésére, a helyi gazdaság fellendítésére irányulnak. Munkájuk kiterjed a népszerűsítésre és a hatékony érték- valamint aktív hagyományörzésre is. A Natúrpark a Cserhát Zöldút létrehozásával újabb perspektívát adott a helyieknek. A zöldút csaknem 270 km-nyi élményt és látnivalót kínál a térségbe látogatók számára. Létrehozása során kiemelten fontosnak tartották, hogy a természeti értékek bemutatása a legszebb tájrészletek mentén történjen. A zöldút felöleli azokat a falvakat, ahol a kirándulók izelítőt kaphatnak a palóc népi építészetből, hagyományokból. Kiemelten fontos szerepet játszik a zöldút a helyi identitás kialakításában és erősítésében.

A Herman Ottó Intézet a Cserhát Natúrpark közreműködésével és korábbi értéktár-gyűjtésére alapozva 2015 áprilisában útjára indította a Cserhát Minta-programot a Natúrpark területén, melynek célja amellett, hogy a meglévő tájérték-felmérési módszereket ötvözve számba vegye a térség tájértékeit, a közösség hathatós bevonásával a helyiek identitástudatát erősítse. A terepi munkát, mely 2015. június 2-6 között valósult meg, több hónapos megalapozó kutatómunka előzte meg. Ez elősegítette, hogy a különböző szakterületeket (tájépítészet, geográfia, humánökológia, néprajzkutatás, szociológia) képviselő fiatal kutatók megfelelő felkészültséggel érkezzenek a csodás és hagyományokban gazdag cserhádi falvakba (6. ábra/ Fig. 6). A kutatás helyszínéül négy nőgrádi település – Rimóc, Varsány, Nógrádsipek és Nagylóc – szolgált. A natúrpark munkatársai alapos és széleskörű előzetes értékgyűjtésének köszönhetően a térség értékei jórészt már össze voltak gyűjtve, és kirajzolódott a helyi tudás-

14 Magyar Natúrpark Szövetség <http://www.naturparkok.hu/naturparkok-bemutakozoja/cserhat-naturpark>

4

5

4. ábra/fig.:

Hetési szóttos és fumu. „A fumu csecsemő nagyságú, pólyás gyermek alakú ünnepi kalács a zalai Hetésben és közvetlen környékén a 19–20. az. fordulóján. A főkeresztanya ajándéka, korábban a keresztelőlakoma, későbbben lakodalom

alkalmával. A kalács-fiúbabával mindkét helyen keresztelőt parodizáló szertartást játszanak el, majd felvágják és szétosztják úgy, hogy minden jelenlevőnek jusson belőle.” (mek.niif.hu) (FOTÓ: BEDŐ ANDREA, A HETÉS „HELYI HŐSE”)

5. ábra/fig.:

Barátság park és a „Határtalan madár” szobor. Bővebben: <http://www.origo.hu/utazas/magyarorszag/20150724-meses-hetes-avagy-egy-elfeledett-magyar-tajegyseg.html> (FOTÓ: LANTOS GÁBOR)



15 Kiss Gábor (szerk.) (2015): Tájérté-
kekre alapozott szelíd térségfejlesz-
tési mintaprogramok Segédanyag
Helyi Fejlesztési Stratégia elkészítésé-
hez. Herman Ottó Intézet http://www.hoi.hu/sites/default/files/kozossegi-tajertekgyujtesi_mintaprogramok_kiadvany_vegleges.pdf

örzők köre is. A Cserhát Mintaprogram az azt megelőző tájérték-felmérésektől eltérően kiemelt szerepet adott a helyi közösségeknek. A program felismerte, hogy külső szemlélőként a figyelmet fel lehet kelteni, de a helyi tudást úgy elsajátítani, ahogyan a helybeliek, nem lehet.¹⁵ A „gyűttmentek” nem mondhatják meg a helyieknek, mi az érték és mi nem, mivel a helyiek számára az is képviselhet értéket, amit a szakértő szem nem tart annak, mindenesetre szakértelmükkel erősíthetik az identitástudatot az ott élőkben. A felmérőtábor hangsúlyos elemeiként szerepeltek az esténként szervezett beszélgetések, melyek egy-egy témakör köré csoportosultak. Az esteken részt vettek az adott témában helyi vagy országos szinten is jártas szakemberek és a helyi lakosok érdeklődő közössége is. Az általános vidékfejlesztési témakörökön túl a résztvevők megtárgyalták a helyspecifikus témaköröket is.

A felmérés a terepi munka mellett interjúk készítéséből is állt. Az előzetes kutatómunkának köszönhetően az egyes falvakban kirajzolódott azok köre, akik adatközlőként szóba jöhetnek, akiket a hagyományokról érdemes volt megkérdezni. A félig strukturált interjúkat előzetesen elkészült interjúfonalak segítségével készítették

a Magyar Idegenforgalmi és Területfejlesztési Egyesület (MITE) munkatársai. A felmérőtábor záró napján közös tájsétán vettek részt a felmérők és a helyiek, hogy együtt vegyék szemügyre a faluban és határában húzódó értékeket.

Hortobágyi Mintaprogram

A mintaprogram helyszínéül a Hortobágyi LEADER Egyesület működési területéhez tartozó 11 hortobágyi település – Balmazújváros, Egyek, Folyás, Görbeháza, Hortobágy, Nádudvar, Polgár, Tiszacsege, Tiszagyulaháza, Újszentmargita és Újtikos szolgált. A Herman Ottó Intézet által koordinált program célja – a hetési mintaprogramhoz hasonlóan – a tájértékek közösség bevonásával történő gyűjtése és a táj értékes elemeinek helyi közösségek által történő hasznosítása érdekében egy térségi zöldút-hálózat tervezése volt. A program során egy-egy szemlélettel és módszertan alapján készült el valamennyi érintett település tájértékeinek katasztere. A szakértői felméréseknek, valamint a helyi közösség tagjainak részvételével zajló tájsétáknak és közösségi fórumoknak köszönhetően a 11 településen összesen 560 tájértéket felvételeztek és dokumentáltak.¹⁵

A felmérés és a közösség bevonása során a legkorszerűbb technikákat is



bevetették a módszertan legújabb elemeként. Az egyik népszerű internetes közösségimédia-felületen egy játék segítette a tájértékek közösségi gyűjtését. A „HOL JÁRUNK? – Hortobágyi kincses túra” játék során rendszeresen egy-egy már korábban felmért tájértékről készült képet osztottak meg feladványként, a megfejtéseket pedig az oldal követőitől várták. A játéknak köszönhetően egyes tájértékekről (pl. az egyik cserepesi hodályról és gémeskútról) olyan archív fényképeket töltöttek fel a résztvevők, amelyeket a felmérők dokumentálásnál is tudtak hasznosítani. A tájséták kiemelkedően fontos alkalmak voltak arra, hogy a tájértékeket felkeresve a helyi közösség tagjaival is fel tudják venni a kapcsolatot. A helyiekkel való közös tájsétákra az előzetes adatgyűjtést és terepbejárást követően került sor, amikor a felmérő szakemberek már rendelkeztek az adott település tájértékeiről előzetes ismeretekkel. A tájséták során a felek megoszthatják egymással az adott értékről szerzett tudásukat. A szakértői tudás ily módon kapcsolható össze a legeredményesebben a „helyi tudással”, minden olyan ismerettel, ami a helyben élő emberek fejében van, akár saját, akár közösségi élményeken vagy örökségen alapul, ám könyvekben, leírásokban nem fordul elő.

Természetesen ebből a programból sem maradhatott ki a zöldút kijelölésének megalapozása, mely ebben az esetben inkább a hagyományok felelevenítését és megőrzését szolgálta. Az egykori Sót nyomvonalán vezették végig a zöldutat, tekintettel arra, hogy a Hortobágyi Nemzeti Park természetvédelmi oltalom alatt álló területein nem kívántak nagyobb látogatói forgalmat generálni, valamint az egykori kereskedelmi útvonal mentén számos állattartáshoz kapcsolódó, tájhoz kötődő érték található. A Hortobágyi Mintaprogram mindössze két hónapnyi munkával elérte célját, a helyi közösség bevonásával történő felmérés során olyan értékőrző attitűd alakult ki a lakosságban, mely alapján biztató jövőképet alkothatunk a felmért értékek jövőjét illetően. Az „Állítsunk helyre egy tájértéket” esemény során helyi fiatalok az egykori egri főkáptalan birtokának határait jelző kövek megközelíthetőségén javítottak bozótirtással, majd egy egykori – a helyiek emlékezetében még ma is élénken élő –, csaknem 200 éves tölgyfasor megmaradt három egyedének környezetét rendezték. Visszajelzések szerint már a következő héten több család kereste fel kirándulás keretében ezeket a helyeket. Remélhetőleg

6. ábra/fig.:

Tájséta a Cserhát Mintaprogramban. A fiatal kutatók és a helyiek közös séta során látogatják meg a tájhoz kötődő értékeket.

(FOTÓ: DR. MONSPART-MOLNÁR ZSÓFIA)



ezeket a példákat felbátorodva egyre több civil ismeri fel a tájértékek jelentőségét, így bővítve az értékörzők körét.

MIT TEHETÜNK A HELYI ÉRTÉKEK VÉDELME ÉRDEKÉBEN?

A közösségi értékfelmérések közösségformáló ereje nem megkérdőjelezhető. A tájhoz köthető szakembereknek (tájépítészek, tájgondnokok, geográfusok, humánökológusok, néprajzkutatók stb.) állandó szereplői kell, hogy legyenek az általuk követett tájban zajló eseményeknek, így központi szerepet vállalhatnak a közösségi értékfelmérésekben. A helyi tudásörzők megkérdezése, a gyűjtött tudás őrzése és továbbadása elengedhetetlen egy közösség hagyományainak

életben maradásához. Bár önmagában egy szakember sem képes megállítani az értékvesztést, koordináló szerepet vállalhat – és vállalnia is kell. Elő kell segíteni az értékek felmérését, fenntartását és hasznosítását, növelni kell a táj iránti fogékonyságot és a táji tudatosságot például tájséták, tájérték-helyreállító és más közösségépítő rendezvények szervezésével. A fiatalabb generációk számára különösen fontos az értékek bemutatása a kötődés elősegítése érdekében. Minden segítséget meg kell adni a helyi termékeket előállító gazdálkodók, népművészek számára a szellemi örökség védelme érdekében. Az értékvesztés szinte mindenhol jelen van, ellene pedig bárki tehet. ©

GOOD EXAMPLES OF CARING PROTECTION OF LOCAL VALUES IN SETTLEMENTS

Nowadays, maintenance and protection of our heritage gains more and more attention. Development cannot be successful and harmonic without integrating this heritage. Processes aiming at the preservation of traditions in the rural areas are not simply serving the goal of protecting values: in the long term, they also have the power to strengthen identities and build communities. However, in the light of continuous landscape and settlement development, there is a very legitimate question: what is value, tradition, heritage? After defining these, we face even more questions: why do we protect these values, with whom, and for whom? The answers differ in each region of Hungary, following various methods. The process is not set in stone, but the goal is the same everywhere: protecting values together with the community, for the community.

Several disciplines deal with the question of protecting the landscape

heritage. There are lots of analogies in their conceptual backgrounds and legal systems. Unique landscape values, protected natural areas and our national heritage all form distinct categories. For experts thinking on the scale of landscapes, artificial, natural and intellectual heritage are all values. The basis for protection is the connection to the specific landscape. The notion of values belonging to a landscape incorporates the elements of cultural and natural heritage closely attached to that landscape. These values are all of social, ethnographic and ethnic significance, and form an integral part of the identity of a community, group, or, in some cases, individual.

Along with the protection of values appearing in the landscape, the intellectual and cultural values connected to that landscape must also be conserved – for example, the traditional ecological knowledge of individuals and communities living in the landscape. As Berkes says „...traditional ecological knowledge is a cumulative body of knowledge, practice, and belief, evolving by adaptive processes

and handed down through generations by cultural transmission, about the relationship of living beings (including humans) with one another and with their environment.”

Protecting local heritage can be successful in the long term if there is someone who knows the real value of that specific heritage – be it a building, a tradition, an agricultural method etc. –, and if there is someone who maintains it and carries it on. In different regions of the country, local communities have launched many initiatives to protect their values – either concurrently, or sharing their experiences with each other. A shared element, and a good tool for a caring protection of values are “greenways”. Mesés Hetés Greenway, Cserhát Greenway and the “Salt Road” of Hortobágy have all stood the test of time, and earned the local people's trust. The good practices described in the study show that it is not only top-down initiatives that can protect the values of a region or settlement. On the contrary, caring protection of values makes sense only in collaboration with local people. ©